

SUOMEN HISTORIAN LÄHTEITÄ I
JULKAISSUT
SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA

VUODEN 1616
VALITUSLUETTELOT

TOIMITTANEET

JALMARI JAAKKOLA – JOHN E. ROOS

HELSINKI 1936

Alkusanat.

Käsillä oleva julkaisu sisältää Suomessa vuonna 1616 pidettyjen tutkintakäräjien pöytäkirjat. Käytännöllisistä syistä ja käräjillä esiintyvien asiain luonteen huomioonottaen olemme julkaisulle antaneet nimen »Vuoden 1616 valitusluettelot».

Aloitteen pöytäkirjojen julkaisemiseksi teki jo eräitä vuosia sitten allekirjoittanut Jaakkola, joka on huolehtinut alkuperäisten asiakirjain fotostatoinnista ja jäljennyttämisestä sekä painotekstin asetelmasta.

Aloitteentekijän muiden kiireellisten töiden takia julkaisun toimittaminen joutui oikoluvun asteelta pääasiallisesti allekirjoittaneelle Roosille, joka siis on lukenut varsinaiset oikaisuvedokset, verrannut ne alkutekstiin ja myös laatinut julkaistaviin pöytäkirjoihin liittyvät paikannimi- ja henkilönimihakemistot sekä kirjoittanut johdantona olevan esityksen.

Helsingissä 26. X. 1936.

Jalmari Jaakkola.

John E. Roos.

Johdanto.

Uppsalan yliopiston kirjaston historiallisia käsikirjoituksia sisältävässä yleiskokoelmassa säilytetään m.m. ne käsikirjoitukset ja todistuskappaleet, jotka kuuluisan historiankirjoittajan Jonas Hallenbergin kuoltua v. 1834 testamenttimääräyksen kautta joutuivat kirjaston omiksi. Useimmat niistä kuuluvat nyttemmin käsikirjoituskokoelman E-osastoon Hallenbergin kokoelman tultua jaetuksi. Siellä säilytetään numerona 368 [signum E. 368] se Suomessa vuonna 1616 pidettyjen tutkintakäräjien pöytäkirjoja sisältävä nide, joka maamme 1600-luvun alkupuolen sisäistä historiaa valaisevana tärkeänä lähteenä täten Suomen Historiallisen Seuran toimesta julkaistaan.¹ On hieman epäselvää, millä tavoin nämä alkuperäiset asiakirjat ovat joutuneet Hallenbergin paperien joukkoon. Nähtävästi ne aikaisemmin ovat kuuluneet johonkin julkiseen, lähinnä Ruotsin kamarikollegion arkistoon, mistä ne, kuten siihen aikaan usein vielä tapahtui, lainana annettiin Hallenbergille, joka Kustaa III:n toimeksiannosta silloin kirjoitti suurta teostaan Kustaa II Aadolfista. Jostakin tuntemattomasta syystä olivat paperit sitten jääneet lainaajan haltuun. Hallenberg onkin teoksessaan käyttänyt näitä pöytäkirjoja kiinnittäen niihin melkoista huomiota.

Mainittava on, että tämän ajanjakson historian harras tutkija J. E. Waaranen ei vielä v. 1862 julkaistessaan tunnetun väitöskir-

¹ E 368 on nykyisessä kunnossaan folionkokoinen nide, joka on kirjoitettu samanlaiselle, vesileimalla varustetulle 1600-luvun paperille, kuin mitä siihen aikaan käytettiin kruunun tileissäkin. Sidonta vanhoihin pahvikansiin on ehkä peräisin Jonas Hallenbergin ajoilta. Ainakin kansien etulehdelle tehty merkintä »Ransakningar i Finland år 1616» on hänen tekemänsä. Pöytäkirjat ovat järjestetyt kihlakunnittain samaan nidokseen siten, että Varsinais-Suomen neljän kihlakunnan kronologisesti vanhimmat pöytäkirjat tulevat ensiksi, Hämeen kolmen kihlakunnan tämän jälkeen ja lopuksi Porvoon läänin, Raaseporin läänin ja Kyminkartanon läänin pöytäkirjat yllämainitussa järjestyksessä.

jansa Helsingin maapäivistä 1616 ja Suomen silloisista oloista tuntenut näiden paperien säilytyspaikkaa vaan nimenomaan pa-
hoitteli, että nämä Hallenbergin tuntemat asiakirjat olivat hävin-
neet teille tietymättömille. Myöhemmin hän kuitenkin pääsi niiden
jäljille — luultavasti oli joku, väitöskirjan tultua julkisuuteen,
antanut hänelle niistä tiedon. Tämän huomaa siitä, että hänen val-
tionarkistossamme säilytettyyn jäljennöskokoelmaansa sisältyy kai-
kesta päättäen nopeasti ja sentähden valitettavasti vain epätäydellisesti
tehty pöytäkirjojen kopio. Mahdollisesti hänellä on ollut
aikomus — siihen viittaavat eräät lyijykynällä tehdyt käsikirjoi-
tuksen muutokset — julkaista asiakirjat jossakin myöhemmin
painettavassa julkaisusarjansa osassa. Mutta koska tähän julkaisu-
sarjaan kohdistuva työ hänen parantumattoman sairautensa ja
kuolemansa takia keskeytyi ja hänen kuolemansa jälkeen julkaisu-
tuun kahteen lisäosaan otettiin vain ne asiakirjat, jotka Waaranen
itse ennen sairauttaan oli saattanut painokuntoon, ei tätä ajatusta
koskaan ole toteutettu. Myöhemmin ei tutkintakäräjien pöytä-
kirjoihin — joitakin mainintoja laskuun ottamatta¹ — ole suuresti-
kaan kiinnitetty huomiota.

Meillä ei ole Kustaa Aadolfin omaa suoranaista lausumaa siitä,
minkälaisiksi hänen mielestään v:n 1616 tutkintakäräjät oli katsot-
tava. Käytännöllisistä syistä hän piti sopivimpana, että ne lähinnä
saivat tavallisten kihlakunnankäräjien luonteen; että ne samalla
olivat kuninkaan erikoiskäräjät, korostettiin vain selvästi valitse-
malla erityisiä kuninkaallisia komissaareja, joiden tehtäväksi anneti-
tiin kiertää maan määrättyjen osien kautta ja kihlakunnittain
kokoontuneen rahvaan tapaaminen. Samalla heidän piti lainlukijan
ja paikallisten lautakuntien avustamina suorittaa tutkimuksia ja,
mikäli mahdollista, myös olla tuomareina.² Vaikeammin päätettä-

¹ Esim. K. R. Melander, Kuvaus Suomen oloista vuosina 1617—1634, s. 102. — Tämän julkaisun juuri painoon mennessä ilmestyi K. R. Melanderin teos »Drag ur Åbo hovrätts äldre historia och ur rättslivet i Finland under förra hälften av 1600-talet» (Tidskrift, utgiven av Juridiska föreningen i Finland 1936, 5), missä laajemmin selostetaan käräjien kulkua.

² — — — latha stämman dem först på Häradzt tingh, dijt wij nägre gode män förordne welle, som hwars och eens sak vpta ga och förhöra skulle, Och så myckitt möijeligt wore der slijtta och attskillie.» Maaliskuun 4 p. annettu valtakirja. Waaranen, Handlingar, upplysande Finlands historia under Gustaf II Adolfs tid, II s. 114.

viä, kuninkaan ratkaistaviksi kuuluvia asioita, ei kuitenkaan saatu lopullisesti käsitellä. Sellaisissa tapauksissa oli valtuutettujen tehtävänä vain tutkinta sekä todistusaineiston hankkiminen. Tarkoitus oli, että tutkintakäräjien jälkeen komissaarit ja kihlakunnan lainlukija tulisivat Turkuun saadaksen kuninkaan ratkaisun asiassa.

On varmaa, että v:n 1616 tutkintakäräjiä Suomessa yleisesti pidettiin kuninkaankäräjinä. Sen todistavat useat samanaikaiset lausunnot, ja eräässä paikassa sanotaan itse pöytäkirjassakin, että rahvaan kanssa pidettiin »konungz räffs och ransakningz tingh».¹ Useilta toimintamuodoiltaan ne myöskin, — etenkin ne, joita istuttiin Hämeessä ja Porvoon läänissä — osaksi muistuttavat Ruotsi-Suomen vanhemmasta historiasta tuntemiamme oikaisukäräjiä.

* * *

Lienee paikallansa tässä yhteydessä luoda katsaus kuninkaan tuomiovallan aikaisempaan kehitykseen Ruotsi-Suomessa.

Kuninkaan tuomiovalta tunnetaan varhaisesta keskiajasta lähtien, ja sen edellyttämät tutkinnat mainitaan jo maakuntalaeissa. Itä-Göötanmaan laissa on tiedonanto, että kuningas Knuut Eerikinpojan aikana, 1100-luvun loppupuolella, joka kolmas vuosi oli pidettävä tutkinta — raefst skulde huart |riðia ar uara — ja muissakin suunnilleen samanaikaisissa maakuntalaeissa kiinnitetään niihin huomiota. Tämä erityistutkinta lyhensi säännöllistä oikeudenkäyntimenettelyä kihlakunta- tai hundarekäräjillä. Useimmiten tämä tutkinta, jossa kuningas toisinaan oli läsnä, muodostui syytetyn henkilön syyllisyyden selvittelyksi, ja tuomio annettiin käräjillä. Aikaisin, etenkin keskushallinnon kehityttyä, kuningas jätti tuomiovaltansa erikoisvaltuutetuille; nimenomaan toimi tällaisena drotsi, mutta myöskin muut korkeat luottamushenkilöt saattoivat määrätyissä tapauksissa tutkia ja langettaa kuninkaan tuomion. Jo ennen Maunu Eerikinpojan maanlakia voidaan todeta, että Gotlanti ja Suomi kuninkaan oikeudenkäytössä olivat erikoisasemassa.

Myöhäisemmällä keskiajalla kuninkaan oikeudenkäyttö huomattavasti kehittyi. 1300-luvulla kuninkaan käräjät tulivat yhä ylei-

¹ Helsingin pitäjän käräjät 15/4 1616. Valitusluett. s. 149.

semmiksi, niin että ne Maunu Eerikinpojan aikana 1340-luvulla olivat miltei vuotuisia. Varsinaisessa Ruotsissa kuningas itse ja hänen valtuutettunsa ahkerasti hoitivat kuninkaan oikeutta, jonka nimenä silloin tavallisesti oli oikaisukäräjät (rättarting = placita justiciaria). Saman hallitsijan maanlaki, joka entistä säännöllisemmin edellytti tämänkaltaista lainkäyttöä, vakaannutti nämä n.s. kuninkaan etsikko- (räfste-) ja oikaisukäräjät (rättareting), ja tavaksi tuli, että nämä käräjät kuulutettiin pidettäviksi, milloin kuningas niitä halusi tai erikoinen syy tällaisen oikeudenkäynnin järjestämiseen oli olemassa. Oikeudenkäyntien muodostakin annettiin määräyksiä. Tutkimuksen suoritti kihlakunnan lautakunta, johon kuului kaksitoista henkilöä, tavallisesti kuusi rälssimestä ja kuusi talonpoikaa.

Etsikko- ja oikaisukäräjät olivat tärkeänä tekijänä kautta koko keskiajan, vaikka niiden kehityksen kulku ei ollutkaan yhtäjaksoisen eheä. Niinpä v. 1413 Eerik Pommerilainen julkaisi valtakunnan joitakin osia varten erikoisen etsikkokäräjäsäännön, joka järjesti uudelle kannalle etsikkokäräjien toiminnan ja poisti laamanninkäräjät, mutta jo muutaman vuoden kuluttua tämä sääntö lakkasi olemasta voimassa. Kristofferin maanlaissa v:lta 1442 tavaataan jatkuvasti laamanninkäräjät, ja sen lisäksi toimivat tutkintakäräjät edelleenkin, jopa määrättyinä aikoina, kussakin laamannikunnassa kerran vuodessa. Maanlaissa puhutaan myös oikaisukäräjistä, mutta ne erotettiin selvästi etsikkokäräjistä ja saivat ylimääräisten käräjien luonteen. Ne oli pidettävä silloin, kun kuningas katsoi ne tarpeellisiksi. Näiden säännösten sovelluttaminen koski tuskin kuitenkaan Suomea; täällä kehitys jo aikaisemmin oli saanut oman suuntansa.

Eerik Pommerilainen oli käynneillään Suomessa 1400-luvun ensimmäisenä vuosikymmenenä huomannut, että aikaisemmat kuninkaantuomiotoimitukset täällä olivat olleet jokseenkin tehottomia väki- ja mielivaltaa vastaan. Tosin etsikko- ja oikaisukäräjät peruuttivat maassamme lukuisia sellaisia maatiloja, jotka vääryydellä olivat joutuneet rälssimiesten haltuun, ja ratkaisivat varmasti muitakin riitajuttuja. Mutta kuningas katsoi, että kaukaisessa ja eristetyssä valtakunnan osassa olosuhteet vaativat uusia toimenpiteitä. Siten syntyi Turun n.s. maanoikeus, joka v. 1411 ensimmäisen kerran mainitaan eräässä kuninkaan Turun linnan vouldille

Klaus Lydekenpoika Dieknille lähettämässä kirjeessä. Mainittuun oikeuteen viittasi kuningas v. 1414 saatuaan yhä edelleen lukuisia valituksia Suomessa vallitsevista epäkohdista. Maanoikeudelle annettiin sitten lokakuussa v. 1435 erityinen ohjesääntö, joka lienee liian tuttu tullakseen tässä selostetuksi¹. — Tuntuu kuitenkin siltä, että maanoikeuden toiminta jo vuosisadan keskivaiheilla olisi lamaanantunut — istuihan esim. Kaarle Knuutinpoika v. 1447 uudestaan vanhoja kuninkaankäräjiä ainakin Raaseporin läänissä; maanoikeuden nimen olemme tavanneet asiakirjoissa viimeisen kerran Sten Sturen aikana eli v. 1488.²

1500-luvulla maanlain yllämainitut, säännöllisesti pidetyt tutkinnat eli maakäräjät (landsting), kuten niitä myös nimitettiin, enimmäkseen tuntuvat joutuneen unohduksiin. Tämä ei kuitenkaan koske edellä mainittuja ylimääräisiä oikaisukäräjiä, joita nyt, merkillistä kyllä, useimmiten nimitettiin kuninkaantutkinnaksi (konungsräfst). Näiden istunnoissa kuningas itse, mikäli ne pidettiin Ruotsissa, usein oli läsnä, mutta ei läheskään aina. Tärkeimmät tunnetut kuninkaankäräjät Kustaa Vaasan ajalta ovat vuosilta 1545 ja 1558, joista edelliset ulotettiin meidänkin maahamme. Kuningas lähetti näet silloin »Pohjanmeren» yli Suomeen kaksi valtaneuvosta, Knuut Antinpoika Lillien ja Juhana Olavinpoika Gyllenhornin, ja heidän tarkastustoimintansa eri paikoilla Suomea oil säilyneistä asiakirjoista päättäen hyvinkin laajasuuntainen. Jälkimmäiset käräjät näyttävät sitä vastoin koskeneen vain varsinaista Ruotsia.

Erik XIV:n hallitus kautena hoiti poikkeuksellisuonteinen «kuninkaan korkea lautakunta» ylintä oikeudenkäyttöä vv. 1561—1567. Ruotsissa voidaan tämän lisäksi mainita paitsi oikeudenkäyntiä Yrjänä Pietarinpoikaa vastaan ainoastaan Smoolannin kuninkaantutkinta vuodelta 1565. Suomessa tapaamme sitä vastoin kuninkaan nimessä istuttuja käräjiä ainakin vuonna 1561, jolloin neljä henkilöä käsittävä kuninkaallinen lautakunta toimi maassamme, vuonna 1563, jolloin valtaneuvokset Klaus Aakenpoika Tott ja Olavi Henrikinpoika Stengafvel istuivat etsikkokäräjiä maan

¹ Maanoikeuden synnystä, vrt. *Jaakkola*, Suomen asemasta puolittuhatta vuotta sitten. Hist. Aikakauskirja 1936, s. 9 seur.

² F.M.U. III, s. 404 f.; F.M.U. V, s. 215.

eteläosissa, sekä vuonna 1564, jolloin kuninkaantuomiovaltuutetut Hogenskild Bielke ja Knuut Knuutinpoika Lillie suorittivat samanlaisen tehtävän Varsinais-Suomessa, Satakunnassa, Uudellamaalla ja Hämeessä.

Eräitä harvoja kuninkaantutkintoja pidettiin vielä tuon tuostakin valtakunnassa Juhana III:n hallitusajan alkupuolella — Suomikin oli joskus mukana — mutta myöhemmin seuranneina levottomina aikoina ne kokonaan lakkasivat.¹

Kun Kaarle IX Linköpingin valtiopäivillä koetti herättää vanhat etsikko- ja oikaisukäräjät uuteen eloon, sanottiin nimenomaan, ettei sellaisia miesmuistiin ollut pidetty.

Erytistuomioistuinten joukkoon on vielä luettava n. s. linnaoikeudet (borggrätt l. borgstämma), joissa kuninkaan hoviväki ja palvelijat olivat asianosaisia. Käytännössä nämä oikeudet sentähden pääasiassa käsittelivät sisäistä hallintoa koskevia juttuja. Ruotsin linnaoikeuksissa tutkittiin Suomeakin koskevia asioita. Erytisiä linnaoikeuksia pidettiin sen lisäksi maassamme, Hämeenlinnassa, Turun linnassa tai Turun raastuvassa, Viipurin linnassa j. n. e., kuten esim. vuosina 1556 ja 1558. Suurta huomiota herätti aikoinaan yllämainittu vuoden 1556 linnaoikeus. Siinä toimitettiin ankara ja perusteellinen tilinteko niiden rälssimiesten, voutien ja veronkantajien kanssa, jotka edellisinä vuosina eri tavoilla toiminnassaan olivat tehneet itsensä syypäiksi epärehellisyyteen. Useat aikaisemmin luottamusta nauttineet kruunun palvelijat tuomittiin tällöin kuninkaan edustajien läsnäollessa lahjusten otosta ja laitto-

¹ Tarkoitamme maanlain terminologian mukaisia etsikko- eli oikaisukäräjiä: ylimääräisiä kuninkaan käräjiä valtakunnan eri osissa. Toinen asia oli, että kuninkaan tuomioita tähän aikaan tavantakaa julistettiin Tukholman raastuvassa; tuomarina oli joku valtaneuvos. Hiljattain on tarmokkaasti esitetty mielipide, että käytännössä nämä valtaneuvosten istunnot olivat Eerik XIV:n korkean lautakunnan jatkoa. Samassa yhteydessä on väitetty, että nämä istunnot täyttäisivät kuninkaan korkean lautakunnan lakkauttamisen ja Svean hovioikeuden perustamisen välillä olevan, ylimmässä oikeudenkäytössä esiintyvän aukon (*Edling, Uppländska konungsdömar från Vasatiden intill Svea hovrätts inrättande. Uppländska domböcker, utgivna av Kungl. humanistiska vetenskapssamfundet i Uppsala III. Uppsala 1933*). Olkoonpa niin, että nämä Tukholman kaupungin tuomiokirjoihin (tänkeböcker) sisältyvät pöytäkirjat, kuten usein tuntuu tapahtuneen, edustavat todellista korkeinta kuninkaan tuomiovaltaa, joka lain määräämien korkeimpien oikeudenkäyttömuotojen puutteessa otti itselleen tällaisen muodon; maanlain edellyttämiä kuninkaan käräjiä ne eivät kuitenkaan olleet.

muudesta kuolemaan, ellei kuningas antanut heille armoa. — Suomessa tunnetaan 1500-luvulta muitakin linnaoikeuden kaltaisia tuomioita.¹

Erikoislaatuinen, mutta tähän aikaan kuuluva, oli myös Jaakko Teitin laaja, vuosina 1555—1556 suoritettu, etupäässä Suomen rälssi-sukuja koskeva tutkimus, jonka tuloksena oli tunnettu valitusluettelo Suomen aatelistaa vastaan.

Kuten jo aikaisemmin on huomautettu, tahdottiin Linköpingin valtiopäivillä verestää kuninkaan korkeimman tuomiovallan vanhoja muotoja. Kuninkaan tutkinnan tulisi nyt ei ainoastaan Tukholmassa vaan myös muualla valtakuntaa järjestää ja selvittää hallitsijan suhdetta yksityishenkilöihin ja turvata näiden oikeudet. Oikaisukäräjien tulisi toimia yksinomaan korkeimpana oikeusasteena. Mutta aika oli jo ehtinyt vanhojen laitosten edelle. Ne eivät enää soveltuneet muuttuneisiin oloihin. Yleisille säätykokouksille siirrettiin suuri osa kuninkaantutkinnan entisistä tehtävistä; maan eri osiin lähetetyt erikoiskomissionit hoitivat loput. Korkeimman oikeudenkäynnin järjestely kulki omaa uomaansa ja johti Sigismundin, Kaarle IX:n ja Kustaa II Aadolfin aikoina useiden oikeudenkäyntiasetusten kautta vuonna 1614 valtakunnan ensimmäisen kuninkaallisen hovioikeuden, Svean hovioikeuden, perustamiseen. Jo kymmenen vuotta aikaisemmin eli v. 1604 Kaarle IX oli valtaneuvostolle tehnyt ehdotuksen, että hoviin perustettaisiin valtakunnan drotsin eli valtakunnan kanslerin alainen korkein oikeus, jolla kuninkaan nimessä olisi ollut korkein tuomiovalta. Tämän ajatuksen toteutti vasta hänen poikansa Kustaa Aadolf.

Millä tavoin Suomen korkein oikeudenkäyttö ja siihen liittyvä hallinnollinen ylivalvonta kehittyivät Linköpingin valtiopäivien jälkeen? — Tässä, kuten monessa muussakin suhteessa, Suomella oli selvä erikoisasema.

Kiinnittäkäämme ensin huomio maamme yleiseen tilaan.

Waarasen väitöskirjassaan antama kuvaus Suomen tilasta 17. vuosisadan alussa tuskin liian synkkä. Valtakunnan itäpuolisko oli paljon kärsinyt pitkällisten sotien ja onnettomien sisäisten taistelujen aikana. Kato ja nälänhätä olivat lamauttaneet maan, joka sitä paitsi huokaili hallinnossa vallitsevien törkeiden väärin-

¹ Esim. v:ltä 1559, 1575, 1581 ja 1599.

käytösten alaisena. Sotäväen ylläpitämiseksi oli määrätty maksettaviksi raskaita veroja; ratsumiehet, huovit ja sotapäällystö rasittivat rahvasta hurjasteluillaan sekä linnanleirissä että marsseilla. Liiviläisiä talonpoikaissortajaperinteitäkin omaava aatelisto anasti rahvaan tiloja, kiusasi alustalaisiaan ja kavalsi kruunun tuloja vapauttamalla lampuotejaan sotäväenotoista ja muista ylimääräisistä rasituksista. Nämä joutuivat näin ollen sitä tuntuvammin rasittamaan maan muita asukkaita. Verojen kannossa vallitsi täydellinen sekasorto. Petolliset ja itsekkäät voudit ja veronkantokirjurit olivat todellisena maanvaivana, nylkien eri tavoin maan asukkaita. Samanlaisia olivat myös nimismiehet, jotka yleisestä köyhyydestä huolimatta rasittivat rahvasta laittomilla majoituksilla ja kyydityksillä. Hallitsevien piirien oli ryhdyttävä ankariin toimenpiteisiin näiden epäkohtien poistamiseksi, ja tätä puhdistusta Kaarle herttua ryhtyi tarmokkaasti toimeenpanemaan.

Kun herttua marraskuussa 1601 Suomenlahden eteläpuolella olevalta sota-näyttämöltä lähti Suomeen ja asettui Turkuun, hän heti koetti saada parannuksia aikaan. Tiedämme hänen viipymättä ryhtyneen toimenpiteisiin sotäväen vallattomuuden ehkäisemiseksi, voimakkaasti jatkaneen Suomen aatelisiin kohdistuvaa tutkintaansa — heidän läänityksiään ja panttitilojaan tutkittiin ja heidän erikoisvapautensa poistettiin — ja myöntäneen uskollisimmille kannattajilleen, talonpojille tuntevia huojennuksia ylimääräisistä veroista ja kruununrästeistä. Samoin tiedämme myös hänen toden-teolla yrittäneen lopettaa veronkantomiesten häikäilemättömiä ryöstöjä ja anasteluja. Suomen useimmat voudit ja heidän apulaisensa joutuivat herttuan armottoman käsittelyn ja rangaistuksen esineiksi, ja uusille virkaanastujille julistettiin herttuan pohjoiseen päin tehdyn matkan varrella Porissa helmikuun 9 p. allekirjoittama »Ohjesääntö Suomen voutien noudatettavaksi». Monine voutien ja heidän käskynalaistensa oikeuksia ja velvollisuuksia säännöstelevine kohtineen tuntui tämä kruunun virkamiehille annettu ohjesääntö saattavan hallinnolliset olot uuteen järjestykseen.¹

Mutta Kaarle herttua ei tyytynyt tähän. Ylipäänsä voidaan sanoa, että Suomen senaikainen hallinnollinen uudestijärjestely ja

¹ Ohjesääntö painettu m.m. *Waarasen* julkaisussa: *Handlingar upplysande Finlands historia under Karl IX:s tid I*, s. 255 seur. — Vrt. *Waaranen*, *Öfversigt af Finlands tillstånd i början af sjuttonde seklet*, s. 43 ss.

itse oikeudenkäyttö osoittavat uusien ja vanhojen aineiden harvinaista sekavuutta. Jo ensimmäisellä käynnillään oli herttua lähettänyt komissaareja eri paikkakunnille tutkimaan erilaisia epäkohtia. Yhä yleisemmäksi tuli, että nämä hallitsijan omat virkamiehet suorittivat erikoistehtäviä maassa. Mutta puhtaasti oikeudellista laatua ne eivät olleet. Oikeudenkäytöstä huolehtivat entiseen tapaan laamannin- ja kihlakunnankäräjät, ja korkeamman oikeusasteen muodostivat linnaoikeudet; sellaisia pidettiin ainakin Turun tai Viipurin linnassa.¹ Mutta mielenkiintoista on, että Kaarle sitä paitsi, uskollisena Linköpingin päätöksen periaatteelle, tahtoi maassamme herättää uuteen eloon kuninkaankäräjät vanhojen ylimääräisten oikaisukäräjien muodossa. Varmaan tähän vaikuttivat uudet Pohjanlahden toiselta puolelta tulleet valitukset, jotka osoittivat, etteivät hänen ankarat toimenpiteensä vuosisadan ensimmäisinä vuosina olleet johtaneet tuloksiin, vaan että hallinnon alalla vallitsevat epäkohdat yhä edelleen jatkuivat. Tarkoitamme sitä määräystä istua kuninkaankäräjiä koko Suomessa, joka tammikuun 9 p. 1604 annettiin Tukholman käskynhaltijalle Hannu Juhananpojalle, Turun linnan käskynhaltijalle Tönne Yrjänänpojalle ja Stegeborgin linnan käskynhaltijalle Jöns Niilonpojalle sekä kansliavirkkailijalle Maunu Olavinpojalle ja kamreeri Sigfrid Sigfridinpojalle. Heidän laamannikunnasta laamannikuntaan, kihlakunnasta kihlakuntaan, pitäjistä pitäjään suoritettavan tehtävänsä tärkeyttä todistavat heidän valtakirjassaan olevat sanat: »Hwad nu för:te wåre gode mhån så lagandes, dömmandes och beslutendes warde, thett welle wij holle så fast, som wij thett sielfwe giortt hafwe, och derifrån må ingen wädia, wthan wnder os, som all saningh effter som lagh förmå bör wthrätte.» — — —.² Tämän tutkimuksen tulos — Venäjän kanssa käytyjen neuvottelujen takia tutkimus nähtävästi lykättiin seuraavaan vuoteen ja oli silloin pääasiassa vain autiotilatutkimus,³ osaksi toisten henkilöitten toimittama — oli kaikesta päättäen hyvin laiha, sillä vuosina 1606 ja 1607 oli joukko Suomen vouteja taas

¹ Esim. oikeudenkäynti Turun linnassa 29/1 1602 Kaarle herttuan vielä ollessa siellä. Oikeudessa istuivat silloin valtaneuvokset Svante ja Niilo Bielke, ja läsnäoleviksi merkittiin joukko muita aatelismiehiä (S. V. A. Vol. 215 I, f. 214). — Kustaa II Aadolfin käydessä Viipurissa pidettiin linnassa linnaoikeus.

² *Waaranen*, Handlingar, upplysande Finlands historia under Karl den IX:s tid, II, s. 75.

³ *Waaranen*, m. t. II, s. 165, 216 ja 230.

tutkittavana Ruotsissa, osaksi Tukholman linnassa ja raastuvassa, osaksi Uppsalassa. Samaan aikaan uudistettiin ja kovennettiin vouteja koskevia asetuksia.¹

Mutta vuodesta vuoteen uusiutuvista valituksista ja kirjelmistä näkee, että epäkohtia ei voitu poistaa. Ei ollut ihmeellistä, että Kustaa Aadolf tultuaan hallitsijaksi isänsä kuoleman jälkeen kiinnitti suurta huomiota maan huolestuttavaan sisäiseen tilaan.

Kustaa Aadolfin huolenpito valtakunnan itäisestä puoliskosta oli jo hänen hallitusaikansa alussa ilmennyt monella eri tavalla. Eräs ilmaus oli hänen toukokuun 15 p. 1613 toimittamansa ankara haaste niille Suomessa toimiville voudeille, joiden vuotuiset tilit eivät olleet kunnossa, hetimiten henkilökohtaisesti saapua Ruotsiin selvittämään asioitaan.² Toisia ilmauksia olivat ne sangen laajat osittaiset tutkinnat, jotka v. 1614 pidettiin Pohjanmaalla, Savossa ja Karjalassa. Mutta vielä merkityksellisemmät tänänaikaiselle sisäiselle historiallemme ovat kuitenkin vuoden 1616 suuret tutkintakäräjät.

* * *

Näiden käräjien syntyhistoriakkin on säilyneen lähdeaineiston nojalla selvä. Niinpä tapaa kehitystä kuninkaan käsityksessä niiden *toiminta-alueisiin* nähden.

Jo Waaranen oletti yllämainitussa väitöskirjassaan, saamatta kuitenkaan tarpeeksi tukea Hallenbergin esityksestä, että lukuisten läänitysmiesten, voutien ja muiden virkamiesten mielivallan sekä sotaväen vääryyksien aiheuttamat vuoden 1616 tutkintakäräjät pidettiin kaikissa Suomen kihlakunnissa. Näin nähtävästi ei ole ollut asian laita. Mitään todisteita ei ole siitä, että sellaisia olisi mainittuna vuonna Suomessa istuttu Pohjanmaalla, Savossa ja Kyminkartanon läänin itärajan itäpuoleisissa Karjalassa.

Kuten tunnettua oli Pohjanmaa, joka 1500- ja 1600-luvuilla useimmiten hallinnollisesti oli yhteydessä Länsipohjan kanssa, monessa suhteessa erillään Suomen muista maakunnista. Kun tähän lisää, että vähän aikaisemmin, v. 1614, kuten jo huomautettiin, Pohjanmaalla oli tutkittu siellä vallitsevia epäkohtia, niin ymmärtää,

¹ Loenbom, Upplysningar i Svenska Historien III: 1.

² Waaranen, Handlingar upplysande Finlands historia under Gustaf II Adolfs tid I, s. 139.

että maakunta kuninkaan mielestä tällä kertaa voitiin jättää tutkimusten ulkopuolelle.

Savo ja Karjala olivat rajaprovinseina erikoisasemassa. Sielläkin oli Kustaa II Aadolfin käskystä Viipurin linnan käskynhaltija Arvid Tönnenpoika Wildeman v. 1614 suorittanut tutkimuksia rahvaan valitusten johdosta. Näin on siis selitettävissä, ettei siellä v. 1616 pidetty tutkimuksia. Kuitenkin on merkillistä, että kuninkaalla todistettavasti vuoden alussa, jolloin hän suunnitteli suurta tutkintaansa Suomessa, oli aikomuksena ulottaa se huonossa taloudellisessa asemassa olevia rajaprovinseja käsittäväksi. Varmastikin hänen huomionsa erikoisesti kohdistui näihin osiin maata. Tehdessään näet tammikuun alussa matkan valloittamaltaan Venäjän alueelta Helsingin maapäiville ja etenkin viisi päivää kestäneen oleskelunsa aikana Viipurissa hän sai vastaanottaa useita anomuksia, joiden avulla hän tietenkin perehtyi tilanteeseen. Savo ja Karjala olivat, samalla tavalla kuin muutkin maakunnat, edustettuina säätykokouksessa ja jättivät samoin kuin nämäkin hallitsijalle alamaiset valituksensa. Kun kuningas helmikuun 2 p., eli samana päivänä, jona maapäivät lopetettiin, kiertokirjeen tapaisessa kirjelmässä lähetti kihlakunnille tiedoituksen tulevista kuninkaan tutkintakäräjistä, niin tämä osoitettiin myös mainituille maakunnille.

Samantapaista kehitystä tapaamme myöskin kuninkaan ajatuksissa tulevien käräjien *toimintamuotoihin* nähden.

Luultavaa on, että juuri Helsinkiin tulleiden valitusten paljous kypsytti ajatuksen järjestää todella tehokkaan kuninkaantutkinnan. Mielenkiintoista on vain todeta, että kuningas säätykokouksen päivinä ei vielä ajatellut tutkimuksia itse paikkakunnilla ympäri maata. Tällöin hän näet suunnitteli vain suurta oikeudenkäyntitilaisuutta Turun kaupungissa, minne hän itse aikoi lähteä, eli siis jotakin jatkoa siihen pienempään oikeudenkäyntiin, joka oli pidetty Helsingin kaupungin raastuvassa tammikuun 31 päivänä.¹ Yllä-

¹ Kuninkaan tuomiovaltaa edusti silloin tuomioistuimen ensimmäisenä kansleri Aksel Oxenstierna, ja lautakunnassa istuivat Turun linnan ja läänin käskynhaltija Juhana de la Gardie, sotaeversti Aksel Kurki (Kurck), valtaneuvos Gödik Fincke, Lehtisten herra Klaus Fleming, Suomen rahastomestari Niilo Kijl, Juhana Maununpoika, kamarijunkkari Antti Grip, Lepaan herra, ent. tuomari Tomas Beurreus, Tallinnan linnanpäällikkö Knuut Klaunpoika Uggla, Sipoon Gerknäsin herra Hannu Wirtenberg, eversti Hannu Munck ja alilaamanni Yrjänä Jönsinpoika. Heidän tuomionsa eräässä perintöasiassa säilytetään Ruotsin valtionarkistossa (Protokoller m.m. vid konungsdom och konungsräfäst.)

mainittu helmikuun 2 p. päivätty kiertokirje todistaa tämän selvästi. Tästä kirjeestä on muuten mainittava, että ainoastaan sen ensimmäinen osa esiintyy valtakunnan registratuurassa, jossa sen otsakkeena on »Gärde breff till vndersåtherne i Finland». Siinä nimittäin ensin tiedotettiin maapäivien päätös suostua veronmaksuun linnoitusten muonittamista ja sotaväen ylläpitämistä varten. Itse asiassa alkuperäinen kirje, joka säilytetään myöhemmin kamarin lähetettyjen ja nyttemmin eräiden valtionarkistossamme olevien Suomen kihlakuntien tilien joukossa, ja jota tietääksemme tutkimus ei toistaiseksi ole käyttänyt hyväkseen, on huomattavasti pitempi. Sen myöhäisempi osa, jota tuntemattomasta syystä ei otettu valtakunnan registratuuraan ja sentähden ei myöskään sisälly Waarasin asiakirjajulkaisuun, koskee juuri kuninkaankäräjiä. Meille tämä jatko on niin tärkeä, että sen julkaiseminen in extenso tässä yhteydessä tuntuu oikeutetulta.

Aluksi kirjeessä toistetaan, että myönnetyn veron vastapainoksi rahvas säästettäisiin kaikista laittomista majoituksista ja kyydityksistä sekä, kuten sanat kuuluvat, »all annan beswär, som I hertill hafue warit betungade med, så att I derföre skole blifue lisade och befriade». Senjälkeen kuningas jatkaa:

»— — — ——. Wij förnimme och, att så wäll ibland ider som andre wår wndersåther her wthi landzenderne wanckar myekin klage måll både emoot krigzfolcket och andre; och medan Wij nu icke hafue tilfelle och lägenheet sielfue sådane klagemåll att förhöre, då hafue wij lathit förordne nogre wåre gode män, såm strax här efther wthi Åbo skole hälle Konungz Råffst der till att optaga almogens klagemål och så förskaffe hwariom och enom lag och rätt; hwar nu nogor af eder eller andre hafue nogon klage mål, såm eliest wid lage ting icke så slitas och skilias kan, då måge i nu medan som samma råfst opå ståår begifue eder dijtt, sådant till att angifue; och skall eder der opå wederfaras hwad som rätt och rättwist åhr. Det Wij eder nådeligen hafue welat lathet forstå, på det att hwar och een sijn saak wthi tijdh derefther kan wete till att rätta. Och äre ider med gunst och nåde wäl bewägne. Gud befallandes. Af Helsingforss den 2 Februarij åhr 1616.»

On jällellä tällaisia kirjelmiä eri osista maata, etenkin itäisistä maakunnista, mutta tuskin on epäiltävissä, etteikö sellaisia lähetetty kaikille kihlakunnille, vaikk'ei kaikki kirjeet enää ole säilyneet meidän aikoihimme saakka.¹ Merkillinen sattuma on esim., että eräs kappale — osoitettu Sääksmäen kihlakunnalle — on ollut kauan tutkimukselta suljettujen Laguksen paperien joukossa, jotka v:sta 1909 lähtien uudestaan ovat olleet tutkijain käytettävissä. Valitettavasti emme tiedä, ketkä ne luottamusmiehet olivat, joille kuningas oli päättänyt uskoa Turussa suoritettavan tutkimuksen, emme myöskään tiedä, saatiinko mahdollisesti tällainen tarkastus aikaan maan itäisissä osissa, joissa sittemmin ei toimitettu suuria, paikallisia tutkimuksia. Asiakirjoista emme ainakaan löydä tämän jälkiä.

Vaikkakin kuningas siis alkujaan oli suunnitellut Turussa pidettävää koko maata käsittävää kuninkaan tutkintaa, niin hän kuitenkin joka tapauksessa kohta luopui tästä ajatuksesta ja päätti sen sijaan järjestää tutkimuksia eri paikoissa ympäri maata, mikä toimenpide tietysti takasi paljon monipuolisemman ja perinpohjaisemman asiain käsittelyn, koska tutkimukset oli suoritettava paikkakuntalaisten läsnäollessa määräpaikalla. Ainakin helmikuun lopulla hänen uusi suunnitelmansa oli valmis. Erästä Pohjan pappilassa maaliskuun 1. päivätystä tarkastustodistuksesta² näkee, että tieto tulevista tutkintakäräjistä silloin oli levinnyt maassamme. Tämä todistus on osoitettu »vapaasukuisille miehille, joilla oli Kunink. Majesteetin valtakirja käsitellä ja ratkaista Raaseporin läänin valitusasioita.» Tästä jo ilmenee, että ainakin osa valtakirjoja ja ohjeita kuninkaan nimessä toimiville komissioneilte oli annettu jo helmikuun puolella, vaikka ei niitä ikävä kyllä enää ole tallella. Valtakunnan registratuurasta, joka kuninkaan Suomen matkan ajalta on erittäin vajanainen, ne puuttuvat. Jäljellä ovat ainoastaan kuninkaan Turussa maaliskuun 4 ja 9 päiväämät valtakirjat ja ohjeet Ylisen ja Alisen Satakunnan, Vehmaan kihlakunnan ja Hämeen läänin komissaareille. Jo maaliskuun 5 päivänä valtakirjoissa määrätyt toimitukset alkoivat »kihlakunnan käräjillä» Maarian pappilassa lähellä Turun kaupunkia, missä kuningas itse silloin oleili.

* * *

¹ S. V. A. Voll. 4440, f. 108 b; 5997, f. 87; 6001, f. 91; 6003, f. 93; 6770 f. 78; 6772, f. 104. Sitaatti Jääsken kihlakunnan kappaleen mukaan.

² S. V. A. Vol. 3582, f. 34.

Käräjien syntyhistorian esitettyämme voimme siirtyä yllämainittuihin vuoden 1616 toimituksiin, joiden kulkua seuraavassa tulemme lyhyesti pääkohdittain selostamaan.

Olemme jo panneet merkille, että kuninkaan määräysten mukaan samat komissaarit eivät suinkaan toimineet tarkastettavan alueen kaikissa osissa. Pikemmin paeriaatteena oli se, että kaksi tai mahdollisesti kolme läheistä kihlakuntaa määrättiin yhden komissionin toiminta-alueeksi. Tällaisia komissionoja oli siis useita, ja tästä seurasi, että toimituksia voitiin pitää maan eri osissa samanaikaisesti. Näin tehtiinkin jossakin määrin. Ja kuitenkin ne käsittivät ajan maaliskuun 5 päivästä toukokuun 11 päivään eli enemmän kuin kaksi kuukautta, mikä jo sinänsä on omiaan osoittamaan toiminnan laajuutta. Osoitamme seuraavassa ketkä komissaarit olivat, milloin käräjät istuttiin ja millä paikkakunnilla lautakunta ja rahvas kokoontuivat. Selvytyden vuoksi käsittelemme kutakin kihlakuntaa erikseen.

V a r s i n a i s - S u o m e a kiersi kaksi kuninkaan komissaari-ryhmää, toinen Maskun ja Vehmaan, toinen Piikkiön ja Halikon kihlakuntia. Edellisen huomattavin jäsen oli Tallinnan vastanimittetty käskynhaltija, Salebyn herra Knuut Klaunpoika Uggla, joka näihin aikoihin kuninkaan luottamusmiehenä ahkerasti oli toiminut Uudellamaalla ja nyt sen lisäksi oli saanut tämän erkoistehtävän läntisessä naapurimaakunnassa. Hän on itse allekirjoittanut Vehmaan kihlakunnassa pidetyt pöytäkirjat, mutta ei niitä, jotka laadittiin Maskun käräjillä. Tuntuu sentähden siltä, kuin hän, lukuisien muiden tehtäviensä estämänä, ei olisi ehtinyt ottaa osaa jälkimmäisiin, jotka pidettiin ennen Vehmaan toimitusta; Maskun pöytäkirjan allekirjoittivat komissionin molemmat muut jäsenet, kansliavirkailija Niilo Hannunpoika¹, joka oli seurannut kuninkaan kansliaa matkalla Inkeristä Suomeen, ja Pohjois-Suomen laamannikunnan alilaamanni, Turun linnan ent. vouti Yrjänä Jönsinpoika, joka nähtävästi kuului Saarioisten pitäjän Kangaroisten rälssisukuun.²

Kaikki *Maskun* kihlakunnan pitäjät tutkittiin Maarian pappilassa pidetyissä kokouksissa; kullakin pitäjällä oli määräpäivä; paikalliset

¹ Ehkä sama henkilö kuin Narvan ja myös Pähkinänlinnan käskynhaltija vv. 1615—1618 Niilo Hannunpoika.

² *Ruuth*, Suomen rälssimiesten sineteistä lopulla 1500-lukua ja alussa 1600-lukua. Historiallinen Arkisto XI, s. 301.

lautakunnat ja oikeutta hakeva yleisö saivat odottaa vuoroansa. Mynämäen pitäjän asioita käsiteltiin maaliskuun 5 p., Nousiaisten 6 p., Lemun ja Maskun samanaikaisesti 7 p., Pöytyän niinikään 7 p., Raision ja Maarian 8 p. ja Rymättylän 11 päivänä. Korppoon pitäjän pöytäkirja ei valitettavasti sisälly julkaistavaan nidokseen, vaan se on nähtävästi hävinnyt; on nimittäin todistettavissa, että tämänkin pitäjän edustajat osallistuivat käräjiin.¹ Pöytäkirja on luultavasti sijoitettava maaliskuun 8 ja 11 väliseen aukkoon; se on ehkä päivätävä 9 päivälle, koska 10 päivä oli sunnuntai.

Vehmaan kihlakunnassa kaikki kolme komissaaria olivat läsnä; he suorittivat tehtävänsä maaliskuun 15 ja 19 välisinä päivinä paitsi sunnuntaina 17 päivänä. Yleisenä kokouspaikkana oli pöytäkirjojen mukaan Uudenkirkon nimismiehen talo²; ainoastaan Uudenkirkon pitäjän käräjistä on merkintä, että ne pidettiin Lemettylän kylässä. Lapin ja Laitilan pitäjien asioita käsiteltiin samana päivänä vaikka eri pöytäkirjassa maaliskuun 15 p., Uudenkirkon 16 p., Taivassalon 18 p. ja Vehmaan 19 p. Koko kihlakunnan pöytäkirja allekirjoitettiin viimeksimainittuna päivänä Uudenkirkon nimismiehen talossa. Tässä yhteydessä on mainittava, että valtakunnan registratuuran mukaan kuningas alkujaan aikoi jättää Vehmaan kihlakunnan tarkastuksen Knuut Klaunpojalle ja kansliavirkailija Krister Filipinpojalle.³ Ellei kyseessä ole kirjoitusvirhe, on joka tapauksessa suunnitelma muuttunut, sillä viimeksimainittu otti komissaarina Halikon kihlakunnassa osaa tutkintatyöhön.

Piikkiön ja *Halikon* tässä nidoksessa julkaistut pöytäkirjat ovat molemmat ilman allekirjoituksia ja sentähden mahdollisesti konseptikappaleita, mutta joka tapauksessa täydellisiä. Niistä ei käy lainkaan ilmi, ketkä tarkastavat komissaarit olivat, mutta tutkimalla vastaavia, valtionarkistossamme säilytettyjä voutien tilejä ja vertaamalla pöytäkirjoja keskenään — niiden otsakkeet, kokoonpano, oikeinkirjoitus ja käsiala ovat nimittäin ilmeisesti yhdenmukaisia — voidaan todeta, että komissaareina toimivat kummassakin kihlakunnassa ainakin Savonlinnan ja sitten Turun ent. käskyn-

¹ S. V. A. Vol. 1779, f. 30. Pitäjän köyhät talonpojat saivat käräjien tutkimusten perusteella 25/3 kuninkaalta samanlaista verovapautta kuin muidenkin pitäjien.

² Pitäjän nimismiehen talo oli ainakin aikaisemmin Kylähiiden kylässä. *Wallin (Voionmaa)*, Suomen maantiet, s. 78.

³ *Waaranen*, Handlingar upplysande Finlands historia under Gustaf II Adolfs tid II, s. 116.

haltija, Suomen rahastomestari, Länsi-Göötanmaan Apelnäsin ja Suomen Yläneen herra Niilo Kijl, joka m. m. oli Helsingin maapäivillä edustanut Suomen aatelisia, sekä aikaisemmin mainittu kansliavirkailija, Suomen ent. muonamestari Krister Filipinpoika, joka käytti sukunimeä Smed ja tähän nimeen viittailevaa sinettiä.¹ Voimme vertailevan käsialatutkimuksen avulla jopa todeta, että nidokseen sisältyvät pöytäkirjat ovat Krister Filipinpojan kirjoittamia — hänen käsialansa löytyy useista voutien tileihin kuuluvista liitteistä ja tositteista. Piikkiön kihlakunnan pitäjien asioita tutkittiin seuraavassa järjestyksessä: Nauvo, Parainen ja Sauvo maaliskuun 12 p. ja nähtävästi myös 13 p., Lieto 14 p., Piikkiö ja Kaarina 15 p., mahdollisesti myös 16 päivänä; Halikon kihlakunnan pitäjien asioita käsiteltiin taas: Paimio 18 p., Marttila 19 p., Muurla 20 p., Halikko 21 p. ja Perniö 22 p. maaliskuuta. Mitkä toimituspaikat olivat, siitä melko lakonisesti laaditut pöytäkirjat valitettavasti eivät anna tietoja, ja lienee vaikeata muullakaan tavalla saada asia selville. Kemion vastaperustettu vapaaherrakunta jäi tutkintakäräjien ulkopuolelle.

H ä m e e s s ä toimitukset alkoivat maaliskuun 20 p., siis pari päivää ennen kuin vastaavat toimitukset Varsinais-Suomessa lopetettiin. Käräjäpaikkana oli silloin Hämeenlinna, ja tutkimuksen kohteena oli ensin Hattulan kihlakunta; linnaan oli kokoontunut paljon väkeä seuraamaan asiain käsittelyä. Komissaarien valinnasta ja nimityksistä — he olivat muuten yhteisiä koko Hämeelle — on olemassa ristiriitaisia tietoja. W. G. Lagus ilmoittaa »Finska Adels gods och ätter» teoksessaan tuntemattomaan lähteeseen nojaten, että maaliskuun 4 päivänä oli annettu valtakirja ja ohjeet maakunnassa tapahtuvaa tarkastusta varten Maskun ja Piikkiön kihlakuntien ent. tuomarille, Lepaan herralle, Tuomas Beurreukselle. Sitä vastoin valtakunnan registratuuran kirje maalisk. 9 päivältä ilmoittaa, että valtakirja oli annettu Aksel Oxenstiernan ent. sihteerille, Jonas Bureukselle, joka siihen aikaan toimi kuninkaallisen kanslian kansliashteerinä. Hallenberg hyväksyy myös tämän tiedon.² Kuitenkin pöytäkirjan mukaan Tuomas Beurreus suoritti tämän tehtävän Hämeen kaikissa kihlakunnissa.

¹ S. V. A. Vol. 1789, f. 10 ja seur. — Krister Filipinpoika omisti Merimaskun Mälsälän.

² Lagus, m.t.s. 329. Hallenberg, Svea rikes historia under konung Gustaf Adolf den stores regering IV, s. 492.

Komissionin muina jäseninä pöytäkirjan otsake mainitsee Per-niön Mälkkilän herran, Narvan ent. alikäskynhaltijan Klaus Eerikin-poika Slangin sekä kansliavirkailijan Pertteli Birgelinpojan; nämä seurasivat Beurresta koko sen kuukauden ajan, minkä toimitukset pienin keskeytyksin jatkuivat Hämeessä. Hämeeseen kuuluvien Hattulan, Hollolan ja Sääksmäen kihlakuntien valitusluettelot ovat sikäli muista eroavia, että ne eivät olleet kaikkien kolmen komissaarin allekirjoittamia, vaan että ainoastaan kihlakunnan lainlukija omalla ja kihlakunnan sinetillä varmisti asiakirjat. Ominaista näiden kihla-kuntien asiakirjoille on myös, että pöytäkirjojen otsakkeisiin merkit-tiin käräjillä läsnä olleet sota- ynnä muut herrat. Sellaisia lisjäseniä olivat Hattulan kihlakunnassa Hartolan Koskipään herra, ratsu-mestari Sigfrid Henrikinpoika Silfverbögel, Hattulan Tenholan herra, kapteeni Tuomas Olavinpoika, Sääksmäen Lahisten herra, ratsu-mestari Samson de la Motte, lainlukija Kristoffer Perttelinpoika Hauhon Leppäniemestä, Helsingin kaupungin pormestari Krister Eerikinpoika, kihlakunnankirjuri Daniel Juhananpoika ja kamari-kirjuri Kristoffer Kristofferinpoika Brun; Hollolan kihlakunnassa olivat läsnä yllämainittu Kristoffer Perttelinpoika, ent. linnankirjuri Erik Henrikinpoika Hauhon Lehdesmäeltä ja Sääksmäen kihla-kunnan ent. vouti Lasse Martinpoika Luopioisten Lemmettylästä; Sääksmäen kihlakunnassa olivat läsnä sikäläinen lainlukija Kris-toffer Pietarinpoika, ent. kihlakunnanvouti, silloinen Ylisen Sata-kunnan lainlukija Henrik Antinpoika sekä — »flere gode män». Hat-tulan kihlakunnan Hämeenlinnassa pidettyjen käräjien lautakunnan omituinen jäsenmäärä herättää huomiota. Tavanmukaisen 12-miehi-sen lautakunnan sijasta oli siellä 16-miehinen lautakunta. Tällaisia suurehkoja, erisuuruisia lautakuntia käyttivät juuri kuninkaan n. s. linnaoikeudet, jotka, kuten olemme nähneet, koko 1500-luvulla ja aina hovioikeuksien perustamiseen asti usein edustivat kuninkaan tuomiovallan käyttöä. Muuten *Hattulan* kihlakunnan pöytäkirjat ovat tavallista lyhyemmät, sillä kaikki pitäjät käsiteltiin samana maaliskuun 20 päivänä.¹ *Hollolan* kihlakunnassa Lammin pitäjää tutkittiin Hauhon pappilassa maaliskuun 26 p., Tuuloksen ja Hauhon pitäjiä luultavasti samassa paikassa seuraavana päivänä, Nybyn laajaa hallintopitäjää pääsiäisloman jälkeen huhtikuun 4 p., Hollolan

¹ Ks. kuitenkin liite I.

ja Tennilän pitäjiä huhtikuun 5 ja 6 p., sekä Padasjokea, Sysmää ja Asikkalaa viimeksimainitun pitäjän Anianpellon nimismiehen talossa huhtikuun 7 päivänä. Vastaavat toimitukset *Sääksmäen* kihlakunnassa olivat: Pälkäneen ja Kulsialan pitäjät huhtikuun 15 p., Saarioisten ja Kalvolan pitäjät huhtikuun 17 p. sekä Tammelan ja Someron pitäjät huhtikuun 23 ja 24 p. *Sääksmäen*, *Jämsän* ja *Rautalammin* pitäjistä ei ole olemassa erikoisia pöytäkirjoja. Toimituspaikoista mainittakoon, että Saarioisten ja Kalvolan pitäjiä tutkittiin Viialan kylässä sekä Tammelan ja Someron pitäjiä Tammelan Mustialassa.

Uudessa maalla asianomainen komissioni suoritti työnsä huhti- ja toukokuussa. Pääkomissaarina oli kamarijunkkari y. m. Antti Grip. Muina jäseninä olivat *Porvoon läänissä* Knuut Klaunpoika Uggla, joka aikaisemmin oli istunut käräjiä Vehmaan kihlakunnassa, ja kuninkaan kanslian kirjuri Pentti Matinpöika, jonka sinetissä oli sydän ja tähti.¹ Pöytäkirjan allekirjoitti sitä paitsi kihlakunnan lainlukija Sigfrid Jönsinpoika Vilken. Toimituspaikkoina olivat *Porvoon läänissä* Helsingin kaupunki, mihin Helsingin pitäjän asukkaat kokoontuivat huhtikuun 15 p., ja *Porvoon kaupunki*, missä Sipoon, *Porvoon* ja *Pernajan* pitäjiä tutkittiin yhdentoista päivän kuluessa eli huhtikuun 18 päivästä saman kuun 28 päivään. — *Raaseporin läänissä* Gripiä avustivat ainoastaan edellä mainittu Pentti Matinpöika ja lainlukija Martti Simonpoika Brenner, Knuut Klaunpojan samaan aikaan suorittaessa, ennenmainitun kansliavirkailijan Krister Filipinpojan ja Sigfrid Jönsinpojan avustamina, tarkastuksia *Kyminkartanon läänissä*. *Raaseporin läänissä* istuttiin käräjiä neljässä eri paikassa, ensin *Espoon kartanossa*, minne Kirkkonummen ja *Espoon* rahvas kokoontui toukokuun 2, 3 ja 4 p., sitten *Lohjan pappilassa*, missä Siuntion ja *Lohjan* asukkaat olivat koolla 6 ja 7 p., sitten *Karjaan* nimismiehen talossa, mihin *Karjaan* ja *Inkoon* rahvas oli kutsuttu 8 ja 9 päiviksi, sekä lopuksi *Karjalohjan Immolassa* toukokuun 10 ja 11 p. *Pohjan* ja *Tenholan* pitäjien asioita varten. Tuntuu siltä, kuin kaikkia *Kyminkartanon läänin* pitäjiä olisi tutkittu itse *Kyminkartanossa*. Selvästi tämä sanotaan vain *Pyhtäästä* ja *Elimäen neljännekunnasta*, kun taas *Vehkalahden* ja *Virolahden* käräjäpaikkoja ei lainkaan mainita. Voimme kuitenkin olettaa, että nämäkin käräjät pidettiin *Kyminkartanossa*.

¹ S. V. A. Vol. 3582, f. 36.

Kyminkartanon läänin käräjät pidettiin toukokuun alussa. Vehkalahden asiat käsiteltiin toukokuun 2 p., Virolahden, Pyhtään ja Elimäen kolmena seuraavana päivänä. Toukokuun 6 päivänä oli käräjien jälkeen Kyminkartanossa eräs erikoisoikeudenkäynti, joka koski elintarpeita Narvan linnoitukseen lähetettäessä ilmaantunutta epärehellisyystapausta. Jotenkin samaan aikaan mainitut komissaarit suorittivat läänin väenoton, tosin verrattain vähäisellä menestyksellä.

Merkillistä kyllä puuttuvat S a t a k u n n a n pöytäkirjat nyt julkaistavasta Hallenbergin käsikirjoituskokoelman nidoksesta, vaikka tiedämme, että tässäkin maakunnassa istuttiin käräjiä. Hallenberg ei tunne niiden sisältöä; varmaan hän ei ole niitä koskaan nähnyt-kään. Kustaa Aadolf-teoksessaan hän vain valtakunnan registra-turaan sisältyvän kirjeen perusteella mainitsee ne henkilöt, joille tehtävä Satakunnassa annettiin. Tämän ajan erikoistutkija Waara-nen ei myöskään ole pöytäkirjoja tavannut. Myöhemmätkin etsis-kelyt ovat johtaneet negatiiviseen tulokseen. Mahdollista on, että ainakin jotkut pöytäkirjat kuninkaan Satakuntaan tekemän mat-kan ajoilta henkilökohtaisesti jätettiin hallitsijalle, joka käsitteli niitä pikaisesti matkansa varrella; luultavaa on, että pöytäkirjat sitten tavalla tai toisella hävisivät.¹ Toisaalta on kuitenkin huomattavaa, että myös ne pöytäkirjat ovat hävinneet, jotka laadittiin paikkakunnilla, mihin kuningas ei itse tullut, samoin kuin nekin, jotka laadittiin Satakunnassa vasta sen jälkeen kuin kuningas ja maakunnan komissioni olivat tavanneet toisensa. Joka tapauksessa Satakunnan pöytäkirjat tuskin ovat muiden maakuntien pöytäkirjo-jen mukana tulleet Ruotsiin kuninkaan kanslian arkistoaineiksina. Kuitenkin on mahdollista tutkimalla valtionarkistossa säilytet-täviä maakunnan tilikirjanidoksia lähinnä seuraavilta vuosilta rekonstruoida toimitusten ulkonaiset puitteet, itse tapahtumat.

Satakunnassa toimivat kuninkaan puolesta tutkintatuomareina kuuluisa sotaeversti, Anolan herra Aksel Kurki (Kurck), kuninkaan seurueessa palveleva valtakunnan tallimestari, Kankaisten ja Pertte-lin Inkerin herra, Klaus Kaarlenpoika Horn sekä Varsinais-Suomen käräjiltä tuntemamme alilaamanni Yrjänä Jönsinpoika. Viimeksi-mainittu oli tullut jo komissaariksi nimitetyn Pohjois-Suomen

¹ Matka tapahtui samaan aikaan kuin komissaarit liikkivat maakunnassa.

laamannikunnan laamannin Jesper Matinpojan Kruusin sijaiseksi; tämä ei useiden muiden julkisten tehtäviensä takia nähtävästi voinut ottaa osaa tähän siviilitoimeen.¹ Komissionin toimintaan ottivat vielä osaa kummankin kihlakunnan — Ylisen ja Alisen Satakunnan — lainlukijat ja voudit sekä nimiä mainitsematta »monet hyvät miehet». Lautakuntien jäsenten lukumäärästä ei ole tietoja. — Sitä vastoin voimme todeta, missä ja milloin Satakunnan eri käräjät pidettiin.

Ylisen Satakunnan ensimmäinen kokouspaikka oli Kangasalan Liuksiala, missä pääsiäispyhien jälkeen huhtikuun 3 ja 4 päivinä Pirkkalan, Kangasalan ja luultavasti myös Ruoveden pitäjien valituksia tutkittiin. Täältä komissioni lähti luoteeseen, nyk. Hämeenkyrössä sijaitsevaan Laitilan kylään, minne Kyrön suurpitäjän rahvas oli kokoontunut huhtikuun 9 päivänä. Jo kahden päivän kuluttua eli huhtikuun 11 päivänä oli matka suunnattu etelään Kurck-suvun omistamalle Tottijärven tilalle; siellä käsiteltiin kolmen päivän aikana eli huhtikuun 11, 12 ja 13 p. Karkun, Vesilahden ja Lempäälän pitäjien asiat yllämainitussa järjestyksessä. Tottijärveltä oli lyhyt matka Tyrvään kirkonkylään, missä 16 p. samanniminen pitäjä Ylisen Satakunnan kihlakunnan viimeisenä oli tutkimuksen kohteena.

Jo huhtikuun 18 p. oli komissioni valmiina jatkamaan työtään *Alisen Satakunnan* kihlakunnassa. Ensimmäinen pysähdyspaikka oli Sammun nimismiehen talo Huittisissa, jonka pitäjän valitusasiat otettiin esille samana päivänä. Huhtikuun 22 p. tutkittiin Kokemäen ja seuraavana päivänä Euran pitäjää, molempia Kokemäen nimismiehen talossa Äimälän kylässä. Saman kuun 27 ja 28 p. istuttiin käräjiä itse Porin kaupungissa, jolloin Ulvilan valituksia tarkastettiin, ja 30 p. komissioni kokoontui Kurck-suvun Anolaan (nyk. Nakkilassa) käsittelemään Eurajoen pitäjäläisten asioita. Viimeisenä käsiteltiin Loimaan suurpitäjä nyk. Alastaron Niinijoen-suussa toukokuun 3 ja 4 päivinä.²

Kiintoista on nyt todeta, että Satakunnan käräjät, kuten jo on huomautettu, olivat yhteydessä Kustaa Aadolfin Turusta käsin

¹ Hallenberg mainitsee, että komissaariksi oli nimitetty kansliavirkailija Niilo Niilonpoika, mutta asiakirjoista ei käy ilmi, että hän olisi ollut toimituksissa läsnä.

² S. V. A. Voll. 2519, 2521, 2524, 2525, 2527, 2529 passim..

Satakuntaan tekemän tunnetun matkan kanssa. Eri lähteistä saatavien tietojen mukaan hallitsija Turun käskynhaltijan Juhana De la Gardien ja muiden seuraamana huhtikuun 17 päivänä lähti Turusta Aurajoen laaksoa pitkin kulkevaa vanhaa historiallista maantietä myöten Liedon ja Pöytyän pitäjiä kautta nyk. Alastarossa sijaitsevan Virtsanojan tunnettuun levähdyspaikkaan. Siellä hän tietämämme mukaan yöpyi Matti Klemetinpoika-nimisen talonpojan talossa.¹ Seuraavana päivänä hän jatkoi matkaansa pitkin vanhaa ajotietä, jota kansa vielä meidän aikoinammekin nimittää »huovintieksi», poikkesi seurueeseensa kuuluvan Juhana De la Gardien omistamaan Köyliön kartanoon ja oleskeli sitten tiettävästi kahden päivän ajan, huhtikuun 22 ja 23 päivinä, Kokemäen kuninkaan kartanossa. Sieltä jatkettiin Lammaisten kautta Porin kaupunkiin ja kuninkaankartanoon, minne matkaseurue näkyy saapuneen huhtikuun 25 päivän iltana. Kaupungissaolo kesti viisi päivää, ja sitten alkoi paluumatka etelään päin rantatietä pitkin, ensimmäisenä pysähdyspaikkana Eurajoki; pitäjän nimismiehen talossa kuninkaan sanotaan levänneen kolme yötä. Luultavasti hän viipyi siellä toukokuun kahtena ensimmäisenä päivänä — meillä on tallella hänen allekirjoittamansa kirje, joka on päivätty »Eurabominnessä» toukokuun 2 päivänä. Kolmantena päivänä Kustaa Aadolf oli Rauman kaupungissa, ja sitten matka sujui nopeasti Laitilan, Uudenkirkon ja Vehmaan kautta takaisin Turkuun, jonne hän todistettavasti saapui jo toukokuun 6 päivänä. Koko Satakunnan matka oli siis kestänyt yhteensä 18 à 19 päivää.²

Huomaamme kuninkaan matkan osittain sattuneen samoihin aikoihin kuin tutkintakäräjät pidettiin. Kokemäen ja Euran pitäjiä kärjäthän olivat olleet huhtikuun 22 ja 23 p. Kokemäen Äimälässä, ja juuri samoina päivinä oli hallitsija, kuten olemme nähneet, majoittunut lähellä olevaan Kokemäen kartanoon. Ulvilan pitäjää tutkittaessa hän myöskin oleskeli itse toimituspaikalla, Porin kaupungissa. Varmasti hän kummassakin tapauksessa läheltä oli seurannut tutkimusten kulkua ja kuullut rahvaan valituksia, joista

¹ Huhtikuun 16 p. hän vielä varmasti oli Turussa. — Eräessä huhtik. 15. päivätyssä kirjeessä sanotaan, että kuninkaan piti lähteä matkalle kuun 17 p. S. V. A. Vol. 1774, f. 104.

² S. V. A. Voll. 1779, f. 66; 2519, f. 52; 2521, foll. 79, 106, 122, 140 c.

ilmenivät ne hallinnon virheet ja puutteellisuudet, joiden korjaamiseksi käsillä olevia tutkintakäräjiä oli määrätty pidettäväksi. Kuninkaan ja komissionin tavattua toisensa Porissa heidän tiensä erkanivat, kuten edellisestä olemme huomanneet.

* * *

Kuten muodoltaan valaisevat nyt julkaistavat pöytäkirjat monin tavoin sisällöltäänkin Suomen oloja 1600-luvun toiselta vuosikymmeneltä. Käsittelemme seuraavassa hieman valitusasiakirjojen pääkysymyksiä.

Jälkimaailmalle on säilynyt se »ohjesääntö ja opastus» (instruction och vnderwissningh), joka maaliskuun 4 päivänä annettiin Knuut Klaunpojalle ja Krister Filipinpojalle. Se sisältyy valtakunnan registratuuraan, missä myös ilmoitetaan, että samanlainen ohjesääntö samana päivänä oli annettu Ylisessä ja Alisessa Satakunnassa toimiville Aksel Kurjelle ja Klaus Hornille. Toisten komissaarien ohjeista meillä ei ole suoranaisia tietoja; voimme kuitenkin melkoisella varmuudella olettaa, että ne eivät — ainakaan pääkohdisaan — olleet meille tunnetusta ohjesäännöstä eroavia.¹

Sitä vastoin voimme todeta, että eri komissionit annettujen ohjeiden yhtäläisyyksistä huolimatta hyvin eri tavoin käsittivät tehtävänsä. Pöytäkirjojen pituus ja laadinnan seikkaperäisyys olivat suoraan verrannolliset komissaarien osoittamaan perinpohjaisuuteen ja siihen itsenäisyyteen, jolla he käyttivät tuomiovaltansa. Mitä todelliseen tuomarin toimintaan tulee, Hämeen komissaarit olivat muita edellä. Heidän pöytäkirjoissaan on runsaasti langetettuja tuomioita ja annettuja sakkoja. Viimeksimainittujen määrä vaihteli ollen kolme markkaa niskoittelusta, kihlakunnan tuomion rikkomisesta ja kärjävastaamattomuudesta sekä kohoten esim. toistetusta ryöstöstä 120 markkaan asti ja törkeästä pahoinpitelystä 30 talariin. Sikäli komissaarit suorittivat myös tavallisten kihlakunnankäräjien tehtäviä, että he käsitelivät myöskin sellaisia oikeusjuttuja, jotka oikeastaan lähinnä kuuluivat näiden toiminta-

¹ Ohjesäännön on *Waaranen* painattanut. Handlingar upplysande Finlands historia under Gustaf II Adolfs tid II, s. 116.

päihin. Tuomion langettaminen kuninkaan nimessä sellaisissa asioissa, joita tutkintakäräjien ohjesääntönsä mukaan ensi sijassa tuli käsitellä, oli sitä vastoin harvinaisempaa, ja komissaarit tyytyivät silloin useimmiten itse tutkintaan, kuten ohjesääntö yleensä edellyttikin. Uudenmaan komissaarit seurasivat tarkimmin ohjesäännön pykälien määräyksiä, kun taas Niilo Kijlin johtama Piikkiön ja Halikon kihlakuntien komissioni suhtautui niihin kaikkein vapaimmin. Täällä olivatkin työn tulokset heikoimmat. Ainoastaan kysymyksissä, jotka koskivat autiutilojen merkintää, tulipaloa ja asukkaiden köyhyyttä ne pystyivät jättämään hallitsijalle lähempää tietoja.

Erikoisesti kuningas tahtoi saada selvitetyn tärkeän kysymyksen *nimismiesten* usein moititusta *toiminnasta*, varsinkin olivatko he käyttäneet väkivaltaa ja harjoittaneet vääryyttä rahvasta kohtaan ja olivatko he todella »utan beskedh» ryöstäneet viljaa ja muita verokappaleita. Epäilykset osoittautuivatkin usein oikeutetuiksi. Toisinaan nimismies oli sovelluttanut kyydityssääntöä rahvasta liian rasittavalla tavalla — oikeudenmukaisuuden nimessä mainittakoon kuitenkin, että pitkät kyytivälit ja kyytivelvollisuuden epätasainen jako yhtä usein olivat kohtuuttomuuden syinä. Aatelisten osuutta tässä suhteessa kuvastaa tyypillinen esimerkki Taivassalosta ja Vehmaalta, missä Lehtisten herra Klaus Hermaninpoika Fleming kielsi alaisiaan talonpoikia ottamasta osaa yleiseen majanpitoon ja kyyditykseen, ja vielä suurempiin väärinkäytöksiin teki Jaakkima Berendes Itä-Uudellamaalla itsensä syyppäksi. Samanlaisia valituksia tehtiin ratsumiehiä vastaan, jotka niinkään samalla tavalla olivat vapauttaneet näistä velvollisuuksista heille avuksi annettuja talonpoikia. Toisinaan taas nimismies oli, kuten tapahtui Nauvossa, Liedossa, Porvoossa ja Pernajassa, omiin tarpeisiinsa ja ylläpitoonsa kultakin talonpojalta vaatinut liian suuren viljamäärän. Mutta myös nimismiehen osoittamaa heikkoutta virkatehtäviensä suorittamisessa tuotiin esille. Sipoon käräjillä esim. vouti Botvid Hannunpoika Blylod syytti nimismiestä siitä, että hän pelästen sotaväkeä oli piiloutunut metsiin, sen sijaan että hänen olisi pitänyt täyttää kyyditusvelvollisuutensa. Erikoistapauksena mainittakoon, että komissaarit Hämeessä sakottivat silloisen Nybyn pitäjän, nyk. Nastolan seudun, nimismiestä, joka kiellosta huolimatta oli poistunut käräjäpaikalta hankkimatta hevosia ja muita tarpeita

heidän ylläpitoaan varten, siten osoittaen epäkunnioitusta kuninkaan edustajia kohtaan.¹

Toinen komissaareille tutkittavaksi jätetty pääkysymys koski *sotaväen* maassa harjoittamia törkeitä *väkivaltaisuuksia*. Nämä aiheuttivat tietenkin nytkin lukuisia valituksia kuten menneinä vuosikymmeninä, sillä Venäjän kanssa käydyn sodan aiheuttamat, ainaiset läpikulkumarssit olivat sietämättömänä vaivana niille, jotka asuivat suurten kulkureittien varrella, ja linnanleiri rasitti yhä edelleen vaikkakin puettuna uusiin muotoihin maan tilallista väestöä. Useimmissa tapauksissa näin rasitetut talonpojat eivät enää jälestäpäin voineet ilmoittaa niiden ohitse kulkeneiden väkivallantekijöiden nimiä, jotka mitään korvaamatta ja maksamatta olivat anastaneet itselleen majapaikkoja ja ruokaa; mutta niissä tapauksissa, jolloin majailevien joukkojen päälliköt olivat nimiltään tunnettuja, komissaarit tarkoin tekivät asiasta merkinnän pöytäkirjoihin. Näihin talonpoikaiskuisaajiin kuuluivat m.m. Halikon Joensuun herra Mauri Kristerinpoika Horn, Lammin Tirmulan omistaja Niilo Maununpoika Späre, ratsumestarit Robert Myr, Otto von Scheiding, Pietari Redwan, Krister Hannunpoika, muuan Wachup, kapteenit Niilo Asserinpoika, Kristoffer Asserinpoika, William von Lintten, Kosken Kurjalan herra Sten Iivarinpoika Tawast ja Urjalan Nuutajärven omistaja Kaarle Beck. Kiintoisa kyseisiin valituksiin nähden on Espoon pitäjän talonpoikien Knuut Klaunpojalle antama tunnustus. He todistivat nimittäin yksimielisesti käräjillä, että käskynhaltija saavuttuaan Suomeen niin oli pitänyt huolta asukkaista, että »ingen haffuer fördristet sigh att betunga almogen huarken medh skiutzfärder eller medh något annat beswär, som dem tilförendhe bådhe aff en och annan tilfoget war». Mutta hekin lisäsivät, »att när krigzfolket ähre i optågh eller i afftågh wederfares dem stoor öffuerwäldh och orät.»² Knuut Klaunpoika oli siis voinut ehkäistä ainoastaan kotona olevan sotaväen harjoittamaa mielivaltaa.

Eniten antoisia olivat varmaan tutkintakäräjien tulokset, mikäli ne koskivat maan asukkaiden raskaita *veroja ja muita valtiolle suoritettavia maksuja*. Komissaarien keräämä aineisto oli tosiaan omiaan antamaan selvän ja elävän kuvan murheellisista oloista ym-

¹ Valitusluett. s. 128.

² Valitusluett. s. 207.

päri maata, kuten tuiki köyhien suuresta lukumäärästä ja siitä tuhosta, minkä edellisten vuosisatojen alituinen vahingontekijä, tulipalo, yhä edelleen oli aiheuttanut talojen rakennuksille ja talonpoikien muulle omaisuudelle. Vaikkakin eliminoimme sen liioittelun, mikä, itsekkäistä syistä, voi sisältyä yksityisten oman surkean asemansa korostamiseen, kuva kuitenkin jää synkäksi. Lautakunnan taatessa kertomusten todenperäisyyden tutkintakäräjien pöytäkirjat todella sisältävät aineiston, joka erittäin mielenkiintoisella tavalla valaisee ajan köyhyyttä ja onnettomuuksia.

Valaisevia ovat niinkään ne *tutkimukset*, jotka suoritettiin lukuisten *autiotilojen viljelemismahdollisuuksista*. Tässäkin suhteessa pöytäkirjoihin on koottu arvokas aineisto tutkimukselle.

Ohjesäännön viimeisessä kohdassa oli komissaareja kehoitettu saattamaan ilmi kaikki *aatelisten tai voutien, kirjurien ja muiden entisten ja silloisten alempien virkamiesten* taholta turvattomaan rahvaaseen kohdistuneet *väärinkäytökset*. Minkälaisia epäkohtia pelättiin, näkyy Kustaa Aadolfin ja hänen kansliansa kankealla virkacielellä antamasta määräyksestä: »Så och på det wij måge een gång komme vnder deres tiufwerij och skinnande, skole wåre vthskickade medh allsomstörsta åhåga och flijtt hålla allmogen det föhre; och att dee berätta saningen, huilke dee ähre, huru och på huadh sätt dee så illistigen medh dem handla, och huadh dee då af dem tage, huru högst räknadt huar pärtzel och huarföre, effter huars befallningh och huem sådane werderingh giordt hafwer. Effter och der hoos wäll ähr till troende, att mången bonde måtte blifwa swijken och trängder ifrån sin rätte skatte jordh och drages vnder frälssett och anner frijheet. Derföre skall allmogen sådant gifwa tillkänne, huem det giordt hafwer, det ware sigh af adellen, fougdter, skrifwere, ryttere, knechter, präster, lendzmän eller ehuadh nampn det hälst ähr. Item huem som dem elliest någon oförrätt eller öfwerwäldh tillbudit och giordt hafwer aff krigzfolkett eller och dem der hemma ähre boendes. In summa huadh för öfwerlast det då hälst ähr, skola wåre vthskickede medh all flijtt alt sådant vthlheta och ransaka, deras nampn vpskrifwa och antekna samt medh deres saker och bedriffter, och förmana allmogen, att dee rätte sanningen här vhtinnan bekänne medh godh skäll och wittne, så will H.K.M:tt der på sådanne böter läggie, att andre skole tage der warnagell aff — — — —».

Tässä suhteessa komissaarit saivat suuren tehtävän suorittaakseen, ja monet julmat ja väkivaltaiset teot saatettiinkin päivänvaloon ja kuninkaan tietoon. Pöytäkirjojen seikkaperäisempi referointi on tämän kirjoituksen puitteissa tarpeeton, koska Hallenbergin teoksessa jo on sangen tyhjentävällä tavalla selostettu tätä tärkeätä puolta.¹ Hän mainitsee kaikki törkeimmät väkivallantekijät: Elimäellä tiloja omistava käskynhaltija Jaakkima Berendes ja hänen vaimonsa, joiden kovuus ja röyhkeys ei tuntenut mitään rajoja, Raaseporin huonossa huudossa oleva kreivi Sten Leijonhufvud, Nummen Mäntsälän herra ja Älvsborgin lunnaiden komissaari Eerik Perttelinpoika Ljuster, joka virkamatkoillaan harjoitti kaikenlaista vallattomuutta, edellämainittu Sten Iivarinpoika, joka ei voinut hillitä rajua luonnettaan, vaan pahoinpiteli talonpoikien lapsiakin, ratsumestari Henrik Klaunpoika Fleming, joka Mynämällä oli ryöstänyt talonpojilta karjaa, viljaa, muuta muonaa, vieläpä tuvankin ja itse lyönyt heitä, Lindved Klaunpoika Sabel y.m. Ainakin parikymmentä aatelisherraa merkittiin nyt pöytäkirjoihin ja leimattiin näin väkivallantekijöiksi. Saman kohtalon sai moni vouti ja kirjuri; pari pappiakin joutui samaan asemaan.² Todeta voi kuitenkin, että ainoastaan pienemmät pahan tekijät saivat rangaistuksensa. Mahtavammista suurin osa ei lainkaan saapunut käräjille, eivätkä he totelleet kuninkaallisten asiamiesten käskyjä. Uhmaivathan sellaiset herrat kuin Jaakkima Berendes itsetietoisine vaimoineen ja Sten Leijonhufvud kuningastakin.

Kuningas Kustaa Aadolfilla, joka niitä paria viikkoa lukuunottamatta, jolloin hän oli matkalla Satakunnassa, koko ajan oleskeli Turun linnassa, oli tilaisuus tarkoin seurata tutkintakäräjien kulkua, ja hän antoi niiden perusteella useita tärkeitä ratkaisuja. Niinpä hän tutkimusten johdosta soi maan asukkaille lukuisia veronhuojennuksia ja vapaavuosia, antoi päätöksiä autiutilojen viljelyksestä sekä määräsi sakkoja hallinnossa esiintyneistä väärinkäytöksistä. Epäilemättä tutkimusten tuloksena oli myös, että kuningas ennenkuin hän toukokuun lopulla palasi Ruotsiin käski Turun käskynhaltijan Juhana De la Gardien, joka myös nimitettiin Hämeenlin-

¹ *Hallenberg*, m. t. IV, s. 493 ja seur. Vrt. nyttemmin myös *Melander*.

² Valitusluett. ss. 68 ja 247 seur.

nan käskynhaltijaksi, huolehtia siitä, että maan asukkaat saivat nauttia lakia ja oikeutta. Sen lisäksi De la Gardien tuli ainakin kerran vuodessa henkilökohtaisesti olla läsnä kihlakunnankäräjillä, usein ottaa osaa Turun raastuvanoikeuden kokouksiin, kehoittaa laamanneja pitämään laamanninkäräjiä määrättyyn aikaan, valvoa kyydityssäännön sovellutusta, estää aatelismiehiä häätämästä verotalollisia tiloiltaan j.n.e.

Kaksi vuotta myöhemmin, v. 1618, suoritti Suomessa Jesper Matinpoika Kruus tunnetun aateliston tiloja ja lampuoteja koskevan tutkimuksensa. Se oli tavallansa v:n 1616 tutkintakäräjien täydennyksenä ja Kustaa Aadolfille uutena keinona päästä selville asioista hänen ryhtyessään eri tavoin vakaannuttamaan maamme oloja. Jaakko Teitin 60 vuotta aikaisemmin maassamme suorittamasta toimituksesta aina nyt käsiteltyihin tutkintakäräjiin asti on selvänä piirteenä havaittavissa keskusvallan taholta pyrkimys saada valtakunnan itäisen puoliskon epäkohdat korjatuiksi. Kenties uskalamme lausua arveluna, että v:n 1616 tutkinnat ratkaisevalla tavalla kypsyttivät suunnitelman, joka kuninkaalla luultavasti jo silloin oli, ja jonka hän joitakin vuosia myöhemmin toteutti. — Tämä koski Suomen oman hovioikeuden perustamista.

Muutama sana niistä periaatteista, joita valitusluetteloiden painatuksessa on noudatettu, lienee tässä tarpeellinen.

Vaikkakin käräjäpöytäkirjain teksti paikatellen, pöytäkirjanpitäjien huonon kielenkäytön takia, on hieman hämärä, on se kuitenkin julkaisun tieteellisen luonteen takia ja nykyisiä tekstijulkaisuperiaatteita noudattaen tarkoin ja ilman kielellisiä parannuksia painettu alkulähteen mukaan. Mutta koska ortografia, useiden käsien tuotteena, kauttaaltaan on sangen epätasaista, ei kaikkia tasoituksia kuitenkaan ole voitu välttää. Tämä korjailu koskee erikoisesti väli-merkkien sekä isojen ja pienten kirjainten käyttöä. Tässä suhteessa pöytäkirjat eivät osoita mitään johdonmukaisuutta. Kunkin kirjoittajan horjuvan kirjoitustavan säilyttäminen olisi varmaan, ilman

vastaavaa hyötyä, häirinnyt lukijaa ja, jopa välimerkkeihin nähden vaikeuttanut tekstin ymmärtämistäkin. Jokusen huolimattomuudesta tehdyn kirjoitusvirheen korjaus on niinkään katsottu välttämättömäksi — á, ä ja ö kirjainten merkit ovat esim. joskus puuttuneet alkutekstistä.

Siitä huolimatta, että tämánaikaisia tekstejä julkaistaessa usein on pyritty esittämään lyhennetytsanat täydellisesti, on käsillä olevassa julkaisussa väärän tulkinnan välttämiseksi lyhennykset pysytetty sellaisinaan, jolloin lyhennysmerkinä sanojen sisällä on käytetty kaksoispistettä ja niiden lopussa pistettä. Kuitenkin on joissakin määrättyissä tapauksissa, kun lyhennyksen merkitys on ollut ehdottoman varma, sana kirjoitettu täydellisenä; sellaisia ovat isännimissä pääte -son, mz = met, thz = thet, intz = intet, $\bar{i}b\bar{m}$ = ibidem. Kun poisjätetty nasaali on merkitty viivalla, on kirjain otettu tekstiin mukaan. Milloin ij edustaa y-äännettä, on kirjoitettu y, muuten ij; ij-tä on käytetty myös kaikissa epävarmoissa tapauksissa.

Kunkin kihlakunnan pöytäkirjojen eteen on eri lehdelle otettu vanha otsake, mikäli sellainen on ollut olemassa. Tämän puuttuessa on havainnollisuuden takia välilehdelle pantu lyhyt suomenkielinen otsake.

Sisällys.

Siv.

Johdanto

Tutkintakäräjien pöytäkirjat	1
Maskun kihlakunta: Mynämäki, s. 3, Nousiainen, s. 10, Lemu ja Masku, s. 13, Pöytyä, s. 17, Raisio ja Maaria, s. 20, Rymättylä, s. 25.	
Piikkiön kihlakunta: Nauvo, s. 31, Parainen, s. 33, Sauvo, s. 36, Lieto, s. 39, Piikkiö, s. 41, Kaarina, s. 43.	
Vehmaan kihlakunta: Lappi, s. 47, Laitila, s. 52, Uusikirkko, s. 56, Taivassalo, s. 61, Vehmaa, s. 65.	
Halikon kihlakunta: Paimio, s. 73, Marttila, s. 78, Muurla, s. 83, Halikko, s. 87, Perniö, s. 91.	
Hattulan kihlakunta: Kaikki pitäjät, s. 97.	
Hollolan kihlakunta: Lammi, s. 105, Tuulos ja Hauho, s. 111, Nyby, s. 118, Hollola ja Tennilä, s. 121, Padasjoki ja Sysmä, s. 124.	
Sääksmäen kihlakunta: Pälkäne ja Kulsiala, s. 133, Saarioinen ja Kalvola, s. 138, Tammela ja Somero, s. 143.	
Porvoon lääni: Helsinki, s. 149, Sipoo, s. 157, Porvoo, s. 172, Pernaja, s. 188.	
Raaseporin lääni: Kirkkonummi, s. 197, Espoo, s. 206, Siuntio, s. 213, Lohja, s. 222, Karjaa, s. 228, Inkoo, s. 234, Pohja, s. 237, Tenhola, s. 244.	
Kyminkartanon lääni: Vehkalahti, s. 253, Virolahti, s. 258, Pyhtää, s. 260, Elimäki, s. 265.	
(Erikoiskäräjät, s. 269, väenottoluettelo, s. 273.)	
Liitteitä	275
Paikannimistö	279
Henkilönimistö	298